

Araştırma Makalesi / Research Article

ESKİ ANADOLU ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİNDE “NESNENİN ÖLÜMÜ”

Ayşegül ERDEN GÜNEY* , Ali GÜNEY**

Özet

Bu makale, arkeoloji literatüründe “nesnelerin öldürülmesi” olarak bilinen ritüel tahribat uygulamalarını Eski Anadolu ölü gömme gelenekleri çerçevesinde incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, mezarlara bırakılan eşyaların, özellikle metal silah ve kapların kasıtlı olarak bükülmesi ya da parçalanması uygulamasını basit bir kaza, doğal süreç ya da mezar soygununa bağlı tahribat olarak değil; yaşayanlar, ölümler ve nesneler arasındaki ilişkileri yansıtan bilinçli bir sembolik müdahale olarak değerlendirmektir. Çalışma Neolitik Çağ’dan Erken Orta Çağ’a kadar uzanan geniş bir kronolojik çerçeveyi kapsamakla birlikte, esas olarak Erken Tunç Çağı’nda Anadolu, Kafkasya, Ege ve Kıbrıs’ta eşzamanlı biçimde görülen madeni prestij eşyalarına yönelik tahribat uygulamalarına odaklanmaktadır. Bu araştırmayı literatürdeki diğer çalışmalardan ayıran temel özellik, söz konusu pratiği yalnızca yerel bir Anadolu inancı ya da mezar soygununa bağlı tahribat olarak açıklayan yaklaşımların ötesine geçerek, konuyu Kafkasya, Avrupa, Ege Dünyası, Mezopotamya ve Suriye gibi çevre kültür bölgeleri ile karşılaştırmalı bir çerçevede ele almasıdır. Bu kapsamda metalürjik ustalık gerektiren madeni eşyaların kasıtlı olarak kırılması veya bükülmesi uygulamasının sıradan bir tahribat olarak değerlendirilemeyeceği, aksine dönemin maden ekonomisinde yüksek değere sahip nesnelerin dolaşımdan bilinçli biçimde çıkarılmasını simgeleyen bir uygulama olduğu kadar, nesnenin “kültürel ölümü” ile ilişkilendirilebilecek bir ritüel dönüşümü ifade ettiği üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ritüel tahribat, Ölü gömme gelenekleri, Metal silahlar

“THE DEATH OF THE OBJECT” IN ANCIENT ANATOLIAN BURIAL CUSTOMS

Abstract

This article examines ritual destruction practices known in the archaeological literature as the “killing of objects” within the framework of ancient Anatolian burial traditions. The main aim of the study is to interpret the deliberate bending or breaking of objects placed in graves, particularly metal weapons and vessels, not as simple accidents, natural processes, or damage caused by grave robbery, but as a conscious symbolic intervention reflecting the relationships between the living, the dead, and objects. Although the study covers a broad chronological framework extending from the Neolithic to the Early Middle Ages, it focuses primarily on destruction practices directed at metallic prestige objects that appear simultaneously in Anatolia, the Caucasus, the Aegean, and Cyprus during the Early Bronze Age. The main feature that distinguishes this research from previous studies in the literature is that it moves beyond approaches that interpret this practice solely as a local Anatolian belief or as damage caused by grave robbery, and instead examines the phenomenon within a comparative framework including surrounding cultural regions such as the Caucasus, Europe, the Aegean world, Mesopotamia, and Syria. In this context, the study emphasizes that the deliberate breaking or bending of metal objects, an act requiring metallurgical skill, cannot be regarded as ordinary destruction. Rather, it represents a practice that symbolically removes high-value objects from circulation within the metal economy of the period, while also reflecting a ritual transformation that may be associated with the “cultural death” of the object.

Keywords: Ritual destruction, Burial traditions, Metal weapons

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, aysegulerdenn@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8400-986X

** Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak, Türkiye, aliguney@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3617-7628

Giriş

Arkeolojik kazılarda ele geçen buluntuların önemli bir bölümü kırık ya da çeşitli derecelerde hasar görmüş durumdadır. Bu tür hasarlar çoğunlukla toprak altındaki doğal süreçlerin, mezar soygunlarının ya da geçmiş dönem kazılarında uygulanan tekniklerin bir sonucu olarak açıklanmaktadır. Bununla birlikte, zarar görmüş her nesnenin bu tür tesadüfi süreçlerle ilişkilendirilmesi her zaman mümkün değildir. Özellikle mezar bağlamlarında bulunan bazı buluntular üzerindeki hasarların belirli bir düzen ve tekrar göstermesi (örneğin silahların kasıtlı biçimde bükülmesi, parçalanması, kapların kırılması veya ezilmesi ve mızrak uçlarının köreltilmesi) bu müdahalelerin rastlantısal değil, bilinçli olarak gerçekleştirildiğini düşündürmektedir. Arkeoloji literatüründe genellikle “nesnelerin öldürülmesi” ya da “ritüel tahribat” olarak tanımlanan bu uygulamalar, modern bakış açısının “atık” ya da “hurda” olarak yorumlayabileceği basit bir tahrip eylemi olarak değerlendirilmemelidir. Aksine, söz konusu müdahaleler ölü gömme ritüelleri bağlamında ele alındığında, yaşayanlar, ölümler ve nesneler arasındaki ilişkileri düzenleyen sembolik bir uygulamaya işaret etmektedir. Bu çerçevede nesnelerin kasıtlı olarak işlevsizleştirilmesi maddi bir kayıp ya da rastlantısal bir tahribat değil, nesnenin gündelik kullanım döngüsünden çıkarılarak farklı bir ritüel statüye geçirilmesini ifade eden kültürel bir dönüşümün parçası olarak yorumlanmalıdır (Claeys vd., 2024: 2). Bu çalışmada “işlevsizleştirme” kavramı, nesnelerin kırılması, bükülmesi, delinmesi, yakılması ya da kullanım dışı bırakılması gibi farklı müdahale biçimlerini kapsayan bir üst terim olarak kullanılmaktadır.

Arkeolojik kazılarda bütünlüğünü yitirmiş nesnelerin yorumlanması, disiplinin metodolojik gelişimiyle paralel olarak önemli bir kavramsal dönüşüm geçirmiştir. Uzun süre boyunca atık ya da kaza olarak değerlendirilen bu tür buluntular, günümüzde giderek daha fazla sosyal ilişkiler, bellek ve ontoloji gibi kavramsal çerçeveler içinde ele alınmaktadır. Arkeolojinin erken dönemlerinde müzecilik anlayışının tam ve estetik olana verdiği öncelik nedeniyle kırık ya da parçalanmış nesneler çoğu zaman kayıp veya hasar olarak değerlendirilmiş, bu nedenle söz konusu buluntular çoğunlukla doğal süreçlerin, mezar soygunlarının ya da kazı sırasında ortaya çıkan dikkatsiz müdahalelerin sonucu olarak açıklanmıştır. Bu yaklaşım, parçalanmış nesnelerin çoğu durumda analitik değer-

lendirmelerin dışında bırakılmasına yol açmıştır (Knight, 2024: 1). Avrupa’da 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkarılan Tunç ve Demir Çağları’na ait hazine grupları da uzun süre klasik bakış açısı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bataklık veya nehirlerle bırakılan bu metal gruplarının ritüel bir bağlamda yorumlanmasına yönelik ilk önemli değerlendirme Jens Jacob Asmussen Worsaae tarafından yapılmıştır. Worsaae, bu buluntuların bir kısmının adak eşyası olarak bırakılmış olabileceğini ileri sürmüştür (Worsaae, 1867). Worsaae, Kuzey Avrupa Demir Çağı’na ait ünlü bataklık buluntularında yer alan nesnelerin çoğunlukla hasar görmüş ve tahrip edilmiş durumda olduğuna dikkat çekmiştir. Nesnelerin durumu ile zaman içinde oluşan birikim ve tahribat kalıplarına ilişkin gözlemlerine dayanarak, bu buluntuların gizlenmiş hazinelerden ziyade tanrı-lara sunulmuş adaklar olabileceğini ileri sürmüştür (Hansen, 2021: 33–34). Söz konusu çalışma, nesneye odaklanan ve nesnenin anlamına dair eser dışında farklı bir bakış açısı sunan en erken çalışmalardan biri olarak kabul edilir.

Mezar kazılarında ortaya çıkarılan objelerin yorumlanması ise daha karmaşık bir süreci yansıtmaktadır. Leslie Valentine Grinsell’in 1961 tarihli çalışması, gösterişli müze eserleri yerine hasarlı veya eksik mezar buluntularına odaklanmıştır (Grinsell, 1961). Grinsell, Mısır’dan Avrupa’ya uzanan arkeolojik ve etnolojik örnekleri derleyerek nesne kırma uygulamasının ölü gömme ritüellerindeki yerini tartışmıştır. 19. yüzyılın sonlarında Louis Dyer ise Yunan folklorunda kapların kasıtlı olarak kırılmasına ilişkin adetleri kaydetmiş ve bu uygulamanın kökenlerinin Miken uygarlığına kadar uzanan eski bir geleneğe dayanabileceğini belirtmiştir. Ancak söz konusu çalışma, Yunan folklorunda görülen ölü gömme uygulamalarına odaklanan etnolojik bir araştırma olup antik ölü gömme geleneklerini kapsamamaktadır (Dyer, 1894). Nesnelerin ritüel olarak tahrip edilmesi konusu zamanla arkeoloji literatüründe daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. 20. yüzyılın ortalarında Grinsell, mezar kontekstlerinde bulunan kırık eşyaları incelemiş ve bunların ruhun serbest bırakılması ya da öteki dünyada kullanım gibi nedenler sebebiyle kırılmış olabileceğini ileri sürmüştür. Bu çalışma, nesne kırma uygulamasını ölü gömme ritüelleriyle ilişkilendiren ilk sistematik etnografik ve arkeolojik derlemelerden biri olarak kabul edilmektedir (Grinsell, 1961). Anadolu arkeolojisinde ise Tahsin Özgüç, Ahlatlıbel ve Alacahöyük’te bulunan bükülmüş

silahlar ile kasıtlı olarak kırılmış eşyaların yalnızca mezar hırsızlığını önleme ya da mezar içindeki sınırlı alan kullanımı gibi nedenlerle açıklanamayacağını belirtmiş, bu müdahalelerin dini bir amaçla yapılmış olabileceğine dikkat çekmiştir (Özgüç, 1948). Ancak son yıllarda, post-süreçsel arkeoloji ile nesne biyografisi yaklaşımı konunun kavramsal çerçevesinin yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. John Chapman, geliştirdiği “fragmentasyon” teorisiyle nesnelerin işlevsizleştirilmesinin sosyal ilişkilerin kurulmasında önemli bir rol oynadığını ileri sürmüştür. Antropolojik örneklerden hareketle Chapman, kırılan nesne parçalarının yaşayanlar ile ölüler ya da atalar arasında kalıcı bir sosyal bağ oluşturduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, mezar bağlamında bulunan kırık bir parça bir eksiklik olarak görülmez, aksine nesnenin diğer parçasını elinde bulunduran kişi ya da grupla kurulan sosyal ilişkinin maddi bir göstergesi olarak değerlendirilir (Chapman, 2000). Benzer şekilde Joanna Brück, Britanya Tunç Çağı verileri üzerinden nesnelerin yaşam döngüsü ile insan yaşam döngüsü arasında metaforik bir ilişki bulunduğunu belirtir. Brück’e göre çömlek yapımı ya da metalurji gibi teknolojik süreçler, insan benliğinin oluşumunu anlamak için bir model sunar. İnsan bedeni öldüğünde nasıl yakılarak ya da çürüyerek dönüşüyorsa, nesnelerin kırılması veya yakılması da bir sonu değil, dönüşümü ifade eder. Bu bağlamda nesnelerin form değiştirmesi, yaşam döngüsünün ve bereketin devamıyla ilişkili bir dönüşüm ritüeli olarak yorumlanmaktadır (Brück, 2006).

Kasıtlı ritüel tahribatlara ilişkin yaklaşımlar, bu uygulamanın tekil bir işleve indirgenemeyeceğini, aksine çok katmanlı anlamlar taşıdığını göstermektedir. Bu çerçevede ilk yorum, nesnelere bir tür özne niteliği atfedildiği varsayımına dayanır. Buna göre eşyalar, ölen bireyle birlikte varlığını sürdürebilen bir ruha sahiptir ve bu nedenle öteki dünyaya geçiş sürecinde sahibine eşlik edebilmeleri için ritüel olarak öldürülmeleri gerekir, dolayısıyla söz konusu tahribat, basit bir yok etme değil, nesnenin başka bir varlık durumuna geçmesini sağlayan bir dönüşüm ritüeli olarak yorumlanmaktadır (Grinsell, 1961: 476). İkinci yaklaşım, daha işlevsel bir açıklama sunarak, mezar eşyalarının

kasıtlı biçimde tahrip edilmesinin onları yaşayanlar açısından değersiz kılmayı ve böylece mezar soygunu riskini azaltmayı hedeflediğini ileri sürer (James, 1957: 141). Özellikle metal nesnelerin işlevsizleştirilerek mezara bırakılması, bu objelerin dolaşımdan bilinçli olarak çıkarıldığını ve ekonomik kullanım döngülerinin dışında tutulduğunu gösterir. Bu durum aynı zamanda, kullanılabilir değerden feragat edilmesi nedeniyle bir prestij göstergesi olarak da yorumlanabilir (Webb ve Frankel, 2015: 132)¹. Ölü gömme ritüellerinde kullanılan nesnelerin kirlenmiş sayıldığı ve bu nedenle yeniden kullanılmalarının engellenmesi amacıyla yok edilmeleri de bu konuda öne sürülen bir diğer görüştür (Grinsell, 1961: 476). Hitit ölü gömme ritüellerinde de ölüye yakın duran ya da onunla temas ettirilen seramiklerin kırılması geleneği bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Sevinç, 2007: 120). Mısır’da Yeni Krallık Dönemi ölü gömme ritüellerinde de benzer bir amaçla, ölünün ruhunun temas ettiği kabul edilen kapların kasıtlı olarak kırıldığı bilinmektedir (Hertel, 2023: 5–6). Kabul gören bir başka görüşe göre, ritüel tahribata uğramış nesneler tanrılara veya ataların ruhlarına adak olarak sunulmaktadır. Bu yaklaşım özellikle Demir Çağı Avrupası’nda ve Kelt dünyasında, savaş ganimetlerinin tanrılara sunulmasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu ritüelde mağlup edilen düşmana ait silahlar kasıtlı olarak işlevsizleştirilerek hem fiziksel hem de ruhani tehditlerinin ortadan kaldırıldığı düşünülmüş, ardından bu ganimetler bir zafer nişanesi olarak tanrılara sunulmuştur (Hertel, 2023: 5–6). Son olarak Chapman’ın “Parçalanabilir Benlik ve Sosyal Zincir” teorisine göre, mezara bırakılan kırık bir nesnenin diğer parçasının yaşayanlarda kalması, ölü ile yaşayanlar arasında kalıcı bir hatırlama zincirinin kurulmasına imkân tanımaktadır (Chapman, 2000). Kasıtlı olarak kırılan bir nesnenin bir parçasının ölünün yanına bırakılması, diğer parçasının ise (örneğin bir figürinin başı ya da bacağı gibi) yaşayanlar tarafından saklanması, ölü ile diriler ve geçmiş ile bugün arasında somut sosyal bağlar kurulmasını sağlamaktadır (Claeys vd., 2024: 2; Ramirez-Valiente, 2024: 130).

Ritüel tahribatın kökeni Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’e kadar uzamaktadır. Bu uygulamanın

1 Metal eserler, kırılmış veya kullanılamaz hâle gelmiş olsalar bile yeniden eritilerek hammadde olarak değerlendirilebildikleri için diğer malzemelerden farklı bir nitelik taşırlar. Bu nedenle, seramik gibi tek ömürlü mezar eşyalarının aksine, metal bir silahın bükülerek mezara yerleştirilmesi yalnızca sembolik bir müdahaleyi değil, aynı zamanda onun yeniden eritilerek dolaşıma sokulma ihtimalinin de bilinçli biçimde ortadan kaldırılmasını ifade eder (Webb ve Frankel, 2015: 132).

erken örnekleri Anadolu Neolitiği’nde açık biçimde izlenebilmektedir. Özellikle bazı yerleşimlerde yapıların gömülerek terk edilmesi geleneği, sıradan bir mimari yenileme değil, inanç sistemiyle ilişkili ritüel bir uygulama olarak değerlendirilmektedir. Buna göre toplum için önemli ve kutsal kabul edilen bazı yapılar, kullanım dışı kaldıklarında tıpkı bir insan gibi temizlenmekte, törensel işlemlerden geçirilmekte ve gömülmektedir. Boncuklu Tarla, Çayönü, Hallan Çemi, Güsir Höyük, Hasankeyf Höyük ve Göbeklitepe gibi merkezlerde bazı yapıların kasıtlı olarak gömüldüğü bildirilmektedir (Çiftçi, 2023). Bu uygulamalar da işlevsizleştirme kavramı çerçevesinde değerlendirilebilir. Kıbrıs Khirokitia yerleşimindeki mezarlarda, ölümlere ait taş kâselerin törensel olarak kırıldığı ve cesetlerin altına ya da üstüne yerleştirildiği belgelenmiştir (Åström, 1987: 213). Nitekim Knossos’ta Geç Neolitik II dönemine tarihlenen “A 14” çukurunda figürinlerin yalnızca alt gövdelerinin bırakıldığı ve çanak çömleklerin tabanlarının kasıtlı olarak kırıldığı örnekler tespit edilmiştir (Ramirez-Valiente, 2024: 126–127). Bu örnekler Anadolu Neolitiği ile doğrudan kronolojik paralellik göstermemekle birlikte, nesnelerin kasıtlı olarak parçalanmasına dayalı ritüel pratiklerin farklı coğrafyalarda ve zaman dilimlerinde benzer biçimlerde ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

Metal mezar eşyalarının gömülmeden önce kasıtlı olarak tahrip edilmesi ya da kullanılamaz hâle getirilmesine ilişkin ritüel uygulamalar, Kafkasya’daki Maikop-Novosvobodnenskaya kültüründe görülmektedir ve belgelenmiş en erken örnekler MÖ 4. binyılın ikinci çeyreğine tarihlenmektedir. Bu gelenek daha sonra Maikop Orta Tunç Çağı topluluklarına aktarılmıştır. Böylece uygulama, farklı dönemlerde ve geniş bir coğrafyada kültürel sürekliliğini sürdürmüştür (Korenevsky, 2021: 887). Erken Tunç Çağı boyunca Anadolu (Özgüç, 1948: 79), Kıbrıs (Webb ve Frankel, 2015: 117), Girit Adası (Vavouranakis ve Bourbou, 2015: 167) ve Kyklad Adaları’nda (Nanoglou, 2024: 55–56) benzer ritüellere rastlanmıştır. Orta ve Geç Tunç Çağı boyunca Kıbrıs ve Ege dünyasında ritüel olarak tahrip edilmiş mezar eşyaları görülmeye devam etmektedir (Boyd, 2024: 155; Webb ve Frankel, 2024: 117). Bu uygulamanın Tunç Çağları boyunca Avrupa ve Kafkasya’da önemli yerel farklılıklar gösterdiği belirtilmektedir. Maikop kültüründe metal ve seramik kaplara gövde ve eklentilerinin kırılması ve

delikler açılması yoluyla kasıtlı olarak zarar verildiği görülürken, İskandinavya ve daha sonraki Kafkas topluluklarında uygulamanın daha çok silahlar üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır (Korenevsky, 2021: 887). Silahların ritüel olarak tahrip edilmesi Avrupa’da Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı’nda yaygınlaşmış, özellikle Viking Çağı’nda belirgin bir hâl almıştır (Grinsell, 1961: 484–485).

Bu çalışmada söz konusu yaklaşımlar birbirini dışlayan açıklamalar olarak değil, nesnelerin ölü gömme ritüelleri içindeki anlamını farklı yönlerden açıklamaya çalışan yorumlar olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte mezar bağlamlarında görülen işlevsizleştirme uygulamalarını tek bir nedene indirgemek her zaman mümkün görünmemektedir. Bu nedenle makalede bu müdahaleler, nesnenin gündelik kullanım alanından ayrılması ve ölü gömme ritüelinin sembolik dünyasına dahil edilmesiyle ilişkili bir dönüşüm süreci içinde ele alınmaktadır. Bu süreçte nesnenin işlevinin bilinçli biçimde ortadan kaldırılması, yaşayanlar dünyasındaki toplumsal rolünün sonlandırılması ve mezar bağlamında yeni bir anlam kazanması birbirini tamamlayan aşamalar olarak görülmektedir. Bu çerçevede kasıtlı tahribat, yalnızca bir zarar verme eylemi olarak değil, nesnenin statüsünü değiştirerek onu ölü gömme ritüelinin parçası hâline getiren sembolik bir müdahale olarak yorumlanmalıdır. Dolayısıyla mezarlarda görülen kasıtlı kırma ve bükme uygulamaları, mezar eşyalarının gündelik kullanım alanından bilinçli biçimde çıkarılarak ritüel bağlama aktarılmasını ifade eden bir dönüşüm sürecini yansıtmaktadır.

Eski Anadolu ölü gömme uygulamalarında da benzer pratiklere rastlanmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu uygulamaların Kafkasya, Ege dünyası, Avrupa, Kıbrıs, Mezopotamya ve Suriye gibi çevre kültür bölgelerindeki örneklerle karşılaştırıldığında nasıl bir bölgesel etkileşim ve süreklilik modeli sunduğu sorusu önem kazanmaktadır. Bununla bağlantılı olarak, ritüel bağlamlarda gözlenen işlevsizleştirme pratiklerinin hangi ölçütler temelinde kasıtlı müdahaleler olarak tanımlanabileceği ve bu tür izlerin doğal süreçler ya da tesadüfi hasarlardan nasıl ayırt edilebileceği tartışılmalıdır. Öte yandan, metalürjik ustalık gerektiren ve dönemin maden ekonomisinde yüksek hammadde değerine sahip prestij eşyaları ile silahların kasıtlı olarak dolaşımdan çıkarılması, ilgili toplu-

lukların sosyo-ekonomik yapısı ve nesnenin ölümüne ilişkin inanç sistemleri hakkında ne tür çıkarımlara imkân tanımaktadır? Son olarak, bu tür kasıtlı tahribat eylemlerinin, basit bir mezar soygunu ya da kaza olmanın ötesinde, yaşayanlar, ölümler ve maddi kültür unsurları arasındaki sembolik ve toplumsal ilişkileri (örneğin hatırlama pratikleri ve statü göstergeleri) nasıl şekillendirdiği sorusu da çalışmanın temel problem alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu çalışma, söz konusu sorulara bütüncül bir çerçevede yanıt aramayı amaçlamaktadır.

1. Ritüel Tahribatın Arkeolojik ve Teknolojik Göstergeleri

Arkeolojik kazılarda ele geçen nesnelerde gözlenen hasar ve kırıkların, ritüel amaçlı bir tahribatın mı yoksa doğal süreçlerin sonucu mu olduğunu ayırt etmek her zaman kolay değildir. Bununla birlikte, bu konuya yönelik arkeometrik ve deneysel arkeoloji çalışmaları da bulunmaktadır. Özellikle metal silahların işlevsizleştirilmesi üzerine yapılan araştırmalar, bu tür işlemlerin malzeme bilgisi gerektirdiğini göstermiştir (Knight, 2024: 245–246). Metal ve taş aletlerin kazara düşme sonucu parçalanması oldukça düşük bir olasılıktır. Bu alanda yapılan çalışmalar, söz konusu malzemelerin kırılmasının genellikle kasıtlı bir kuvvet uygulamasını, özel aletlerin kullanımını ve bazı durumlarda önceden ısıtma gibi işlemleri gerektirdiğini ortaya koyarak, gözlenen hasarların kaza ile açıklanmasının büyük ölçüde geçersiz olduğunu göstermektedir. Deneysel arkeoloji kapsamında farklı malzemeler üzerinde gerçekleştirilen kırma denemeleri de kasıtlı tahribatın düşünüldüğünden daha zahmetli bir süreç olduğunu ve bu tür müdahalelerin ek kuvvetin yanı sıra belirli bir malzeme bilgisi gerektirdiğini doğrulamaktadır (Gaydarska, 2024: 110). Özellikle kılıç ve mızrak gibi sağlam metal nesnelerin bükülebilmesi için çoğu durumda ısıtılmaları gerekir. Mikroskobik analizler ve deneysel arkeoloji çalışmaları, bu nesnelerin erime noktasına ulaşmadan (yaklaşık 500–600 °C) ısıtıldığını ve sıcakken darbe uygulanarak şekillendirildiğini göstermektedir. Bir metal nesnenin tavlanaarak (yumuşatılarak) bükülmüş olması ise söz konusu deformasyonun doğal bir hasar değil, bilinçli ve planlı bir teknolojik işlem sonucu meydana geldiğine işaret etmektedir (Knight, 2024: 251). Metalin sıcakken kırılması gibi özel metalürjik ustalık gerektiren ritüel tahribatlar, bu tür uygulamaların basit bir eşya

atma eylemi olarak değerlendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır (Bedianashvili ve Robinson, 2022: 60). Bununla birlikte, hasarın bulunduğu nokta da önemli bir göstergedir. Araştırmacılar, hasarın nesnenin en sağlam kısmında görülmesinin (örneğin kalın bir balta gövdesinin ortadan kırılması ya da bir heykelciğin kalın bacağına kopması) kazadan çok kasıtlı bir darbeye işaret ettiğini belirtmektedir (Knight, 2024: 246).

Kılıç, hançer ve mızrak uçları ateşte ısıtılarak “U” veya “S” biçiminde bükülmekte, kalkanların göbek kısımlarında ise delikler açılmaktadır (Aannestad, 2018: 151–160). Erken ve Orta Tunç Çağı Kıbrıs mezarlarında ve Geç Hellas Dönemi Miken tholoslarında tunç kılıç ve mızrak uçlarının mezara konulmadan önce kasıtlı olarak 90 derece ya da “S” biçiminde bükülerek işlevsiz hâle getirildiği görülmektedir (Webb ve Frankel, 2015: 117). Bazı örneklerde kılıçların veya mızrak uçlarının, dayanıklılıklarını sağlayan kalın orta damarları boyunca kasıtlı olarak uzunlamasına yarıldığı ya da çatlatıldığı belirtilmektedir. Mızrak uçları, hançer ve kılıçlar genellikle gövde ve uç kısımlarından bükülürken, daha az sayıdaki örnekte sap kısımlarının da büküldüğü görülmektedir (Webb ve Frankel, 2015: 123).

Benzer kasıtlı tahribat uygulamalarının yalnızca metal silahlarla sınırlı kalmadığı, mezar bağlamında kullanılan diğer eşya gruplarında da sistematik biçimde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda, çanak çömlek grupları da ölü gömme uygulamaları içinde kasıtlı tahribatın izlenebildiği başlıca mezar eşyaları arasında yer almaktadır. Kapların bilinçli olarak tahrip edilmesi iki farklı biçimde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, bir nesnenin (örneğin bir seramik kabın) törensel kullanımın ardından bütünüyle paramparça edilmesidir. Diğer uygulamada ise nesnenin ana gövdesi korunurken kulp veya emzik gibi işlevsel kısımlarının kasıtlı olarak koparıldığı görülmektedir (Ramirez-Valiente, 2024: 130). Çömlekler ve taş vazolar, üzerlerine başka bir taş ya da çekiçe vurularak parçalanmış veya ezilmiştir. Miken ölü gömme ritüellerinde de çömleklerin kırılarak ritüel olarak işlevsizleştirildiği ifade edilmektedir (Barrett, 2007: 16). Maikop kurganındaki metal kaplarda da çekiç darbeleriyle oluşmuş ezikler tespit edilmiştir (Korenevsky, 2021: 892).

2. Anadolu Örnekleri

Orta Anadolu, Erken Tunç Çağı'nda zengin maden yataklarını ustalıkla değerlendiren Hatti topluluklarının gelişmiş madencilik teknolojisi ve köklü kültürel birikimiyle dikkat çekmektedir. Tuncun keşfedilip kullanılmaya başlanmasıyla birlikte bölgede madencilik, sanat, ticaret ve kentleşme alanlarında önemli gelişmeler yaşanmış, bu teknolojik gelişme toplumun sosyal, siyasi ve kültürel yapısını derinden etkilemiştir. Bölgedeki gelişmiş madencilik üretimi, uzmanlaşmış zanaatkarlığın varlığına işaret etmektedir. Anadolu maden ustalarının teknik bilgisi ve el işçiliğindeki becerileri, bölgeyi özellikle madencilik alanında ileri bir konuma taşımıştır. Bu gelişmiş kültürel ve sosyo-ekonomik yapının en somut kanıtları ise Alaca Höyük, Horoztepe ve Resuloğlu gibi merkezlerdeki mezarlarda ortaya çıkarılan altın, gümüş, elektrik ve tunçtan yapılmış mezar eşyalarıdır.

Mezarlarda ortaya çıkarılan madeni eserler yalnızca bir zenginlik ve zanaat göstergesi değil, aynı zamanda Hatti topluluklarının köklü ölü gömme geleneklerinin ve öteki dünya inancının da önemli bir yansımasıdır. Ölen kişinin ölümden sonraki yaşamında kullanmaya devam edeceği düşüncesiyle mezara bırakılan hediyeler arasında günlük yaşama ait çanak çömlekler ve süs eşyalarının yanı sıra özellikle metal silahlar (kılıç, kama, mızrak ucu ve hançer) önemli bir yer tutmaktadır. Ancak gelişmiş madencilik teknolojisi ve büyük bir ustalıkla üretilen bu değerli silahların mezarlara yerleştirilmesinde dikkat çekici bir uygulama görülmektedir. Birçok yerleşimde madeni silahlar ve bazı eşyalar mezara sağlam hâlde bırakılmamış, kasten bükülerek, kırılarak ya da ezilerek kullanılmaz duruma getirildikten sonra gömülmüştür.

Ankara yakınlarındaki Ahlatlıbel yerleşiminde VI numaralı taş sandık mezar içerisinde iki adet bakır kama bulunmuştur. Bunlardan birinin uç kısmı bükülmüş durumdadır (Şekil 1) (Koşay, 1934: 91, 92). Samsun Kaledoruğu'nda, yerleşim içindeki mezarların birinden ölü hediyesi olarak Ahlatlıbel örneklerine benzer bir kama ele geçmiştir. Bu kama üç kat hâlinde bükülmüş olarak ölünün yanına yerleştirilmiştir (Özgüç, 1948: 79). Alaca Höyük'te hanedanlık mensuplarına ait olduğu düşünülen (M.A') mezarında bulunan bir bakır/tunç kılıç, kırık şekilde ele geçmiştir. Hamit Zübeyr Koşay, söz konusu kılıcın kasıtlı olarak kırıldıktan sonra mezara yerleştirilmiş olduğunu belirtmiştir (Koşay, 1938: 115). Kamaların kasıtlı olarak büküldüğü dönemin araştırmacılarının dikkatini çekmiş olsa da bunun nedenleri üzerinde durulmamıştır. Tahsin Özgüç, 1948 yılında yayımladığı çalışmasında bu mezar buluntularını değerlendirirken, silahların mezara bırakılmadan önce kullanılmaz hâle getirilmesini mezar hırsızlığını önleme ya da mezardaki alan darlığı gibi açıklamaların ötesinde dini bir amaçla ilişkilendirmiştir (Özgüç, 1948: 118). Daha sonraki kazılarda tespit edilen Horoztepe mezarlık alanında da mezar eşyalarına yönelik bilinçli tahribatın izleri görülmektedir. Mezar tipleri ve ölü gömme gelenekleri açısından Alaca Höyük krali mezarlarıyla yakın benzerlik gösteren bu alanda, masa, kirmen ve kapların mezarlara yerleştirilmeden önce bilerek tahrip edildiği, eğilip bükülerek kullanılamaz hâle getirildikleri bildirilmiştir. Buna karşılık güneş kursu, heykeller, sistrum ve silahların sağlam olarak bırakıldığı belirtilmiştir (Özgüç ve Akok, 1958: 25; Yılmaz, 2022: 416). Bu tür örnekler daha sonraki kazılarda da tespit edilmiştir. 1964 yılında başlayan Ankara-Koçumbeli ka-

Şekil 1: Ahlatlıbel'de Mezara Ucu Kıvrılarak Bırakılan Kama

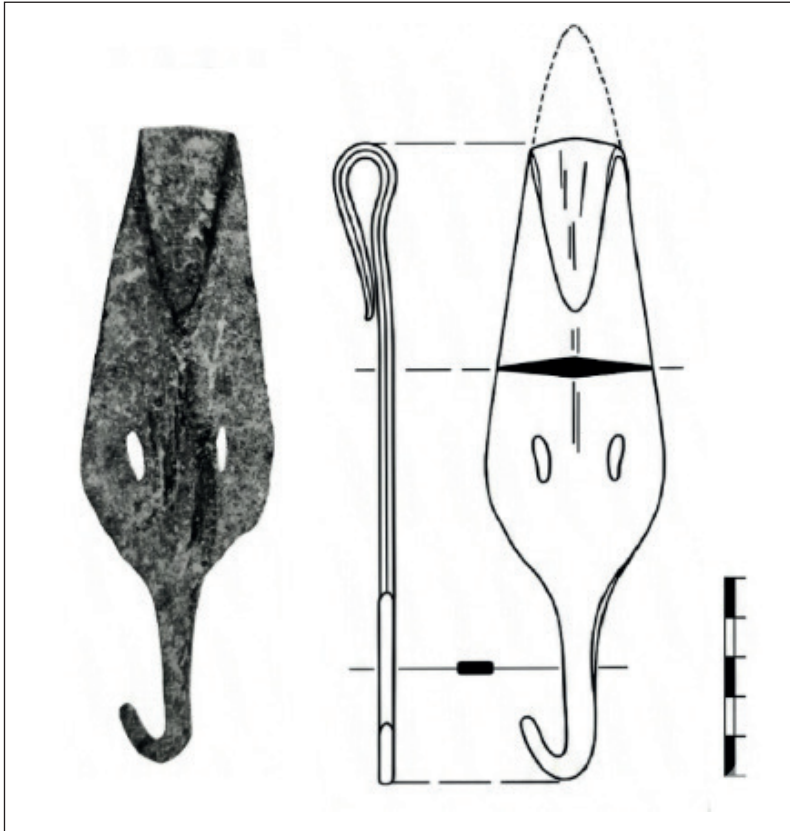
(Tuna, Buluç ve Tezcan, 2012: 82)

zılarında açığa çıkarılan Erken Tunç Çağı mezarlarından birinde ucu kıvrılmış bir mızrak ucu bulunmuştur (Bertram, 2008: Taf. 1/2). Kutlu Emre, Maşat Höyük'te iki küp mezara ölü hediyesi olarak bırakılmış iki tunç iğnenin kasten büküldüğünü belirtmektedir. Bu durumu Oymaağaç'ta ölü hediyesi olarak bırakılmış iki tunç iğne ile karşılaştırmış ve bu iğnelerin de metal silahlar ya da metal kaplarda olduğu gibi kasıtlı olarak bükülerek mezara yerleştirildiklerini ifade etmiştir (Emre, 1979: 10, 18). Bükülmüş iğneler, bu iki yerleşimin dışında Alishar'da da MÖ 3. binyılın sonları ile MÖ 2. binyılın başları ve ortalarına tarihlenen stratigrafik bağlamlarda ve mezarlarda belgelenmiştir (Zimmermann, 2010: 371). T. Özgüç tarafından satın alındıktan sonra Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne hediye edilen ve Çorum bölgesi kökenli olduğu düşünülen bir grup madeni eser arasında yer alan bir hançerin ucunun bükülerek kullanılmaz hâle getirildiği görülmektedir (Şekil 2). T. Özgüç, eserin kullanılmaz hâle getirilmiş olmasından dolayı bunun bir mezar hediye-

si olabileceğini belirtmiştir (Özgüç, 1978: 32, Şek. 72). Samsun-Tekeköy mezarlığında bir hançer, uç kısmı bükülmüş durumda ele geçmiştir (Bilgi, 2001: 25-Nr. 100). Eskişehir Müzesi'nde bulunan bir hançer ile iki mızrak ucunun da Erken Tunç Çağı ölü gömme geleneği gereğince bükülerek katlandığı ve ölü hediyesi olarak bırakılmış olabileceği bildirilmiştir (Bilgen, 1992: 357, 359, Lev. I, Lev. II).

Son yıllarda yapılan kazılar ise bu uygulamanın Anadolu'daki yaygınlığını daha açık biçimde ortaya koymuştur. Bu uygulamaya ait en güncel ve en fazla sayıda örnek, Çorum-Resuloğlu Erken Tunç Çağı Mezarlık Alanı kazılarında tespit edilmiştir. 217 numaralı küp mezarda bulunan bükülmüş iğneler ile bükülerek bırakılmış bir fincan; 220 numaralı küp mezarda ele geçen ikiye katlanmış bir hançer, ezilmiş bir fincan, kırılmış bir bıçak ve iki adet bükülmüş iğne bu uygulamanın en açık örneklerini oluşturmaktadır (Yıldırım ve İpek, 2010: 34-35, Res. 12, Res. 13). Söz konusu

Şekil 2: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde Bulunan Erken Tunç Çağı'na Ait Kamalardan Biri

(Özgüç, 1978: 32, Lev. 68/2, Şek. 72)

uygulama, burada yalnızca küp mezarlarda değil, taş sandık mezarlarda da görülmektedir. İki taş sandık mezarın kapak taşları arasında bulunan ve özellikle kırılarak atıldıkları düşünülen metal kap parçaları, ölü hediyelerinin yalnızca mezar içine değil, mezar çevresine de yerleştirilebildiğini göstermektedir (Yıldırım, 2011: 17). Hançer ve bıçakların bazen uç kısımlarından kıvrılarak bazen de gövdelerinin ortasından bükülerek bırakıldıkları görülmektedir (Yıldırım, 2006: Fig. 15a-d). Ayrıca, Resuloğlu Mezarlığı’nda pişmiş toprak kapların da kırılarak bırakıldığı belgelenmiştir (Yılmaz, 2022: 421). Buradaki dikkat çekici buluntulardan bir diğeri, kullanılmaz hâle getirilen bir metal tavanın ketene sarıldıktan sonra mezara yerleştirilmiş olmasıdır (Zimmermann, 2010: 370).

Erken Tunç Çağı’nda kapların kırılarak mezarlara bırakılması uygulaması yalnızca Resuloğlu ile sınırlı değildir, Anadolu’nun farklı yerleşimlerinde de benzer örnekler görülmektedir. Bu uygulamaya ilişkin bir başka veri kaynağı ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan Tatıka’dır (Ökse, 2017: 18). Tatıka’da bazı mezar çömlerinin bilinçli olarak kırılması da bu uygulama kapsamında değerlendirilebilir. MÖ 2. binyılda Gordion, Beşiktepe ve Yanarlar mezarlıklarında da kapların kasıtlı olarak kırıldığı bilinmektedir (Ekmen, 2012: 37). Bu durum, ölü gömme gelenekleri çerçevesinde uygulanan kap kırma ritüelinin MÖ 2. binyılda da devam ettiğini göstermektedir.

3. Çevre Kültür Bölgelerindeki Örnekler

Mezar eşyalarına kasıtlı zarar verilmesine dayalı ritüel tahribat uygulamaları, Anadolu dışındaki bölgelerde de sıkça karşılaşılan bir olgudur. Kafkasya, bu tür uygulamaların MÖ 4. binyıldan MÖ 1. binyılın ortalarına kadar uzanan geniş bir kronolojik süreç boyunca belgelenemediği başlıca bölgelerden biridir. Kafkasya’da metal bir mezar eşyasının kasıtlı olarak tahrip edildiğine dair bilinen en erken örnek, Kuzey Kafkasya’daki Novosvobodnaya kültürüne ait 31 numaralı kurganın 3 numaralı odasında tespit edilmiştir. MÖ 4. binyılın ortalarına tarihlenen bu mezarda yaklaşık 90 derece bükülmüş bir tunç kılıç ele geçmiştir (Bedianashvili ve Robinson, 2022: 7-8).

Kuzey Kafkasya’daki Maikop-Novosvobodnaya kültürlerine ait veriler, madeni ve seramik kapların ölü gömme ritüelleri kapsamında kasıtlı olarak tahrip edildiğine dair örnekler sunmaktadır. Maikop Kurga-

nı’nda bulunan ve üzerlerindeki mitolojik sahnelerle tanınan altın ve gümüş kaplar, uzun süre kusursuz eserler olarak sergilenmiş olsa da aslında mezara konulmadan önce kasıtlı bir tahribata maruz bırakılmışlardır. Örneğin, leopar motifli kabın boynu kasten yırtılmış, gövdesi ise sert bir darbeye delinmiştir (Korenevsky, 2021: 892). Aynı kurganda ele geçen tunç bir kovanın taşıma kulpunun takıldığı menteşe veya halkaların kasıtlı olarak kırılarak ya da kesilerek yok edildiği anlaşılmaktadır. Bu müdahale sonucunda kova işlevini tamamen yitirmiş, başka bir ifadeyle ritüel olarak işlevsizleştirilmiş durumda mezara yerleştirilmiştir. Korenevsky, yalnızca Maikop Kurganı’nda değil, Kuzey Kafkasya’daki birçok mezarlık alanında da benzer tahribat uygulamalarına rastlandığını bildirmektedir (Korenevsky, 2021: 886, 892-893). Güney Kafkasya’da kasıtlı metal tahribatına ilişkin ilk örnekler, Orta Tunç Çağı’nda (MÖ 2000 civarı) Trialeti kültürüne ait kurganlarda görülmektedir (Bedianashvili ve Robinson, 2022: 8). Kafkasya’da bu uygulamanın Tunç ve Demir Çağları boyunca devam ettiği görülmektedir (Bedianashvili ve Robinson, 2024).

Mezar eşyalarının kasıtlı tahribatına ilişkin uygulamalar Ege dünyasında da görülmekte olup, ortaya çıkışları Anadolu ile benzer dönemlere denk gelmektedir. Doğu Girit’teki Livari tholos mezarında (Erken Minos I-II) çanak çömler ve ölü hediyeleri mezarın içine konulmadan önce dışarıda kasten kırılmış ve yüksek ısıya maruz bırakılmıştır. Tahribat ve ateşin etkisi o kadar güçlüdür ki, metal buluntular eriyerek kırık seramik parçalarının üzerine yapışmıştır (Vavouranakis ve Bourbou, 2015: 182). Erken Tunç Çağı’nda Keros adasında (özellikle Kavos yerleşimindeki özel kuzey ve güney depozitlerinde), kasıtlı tahribat ve parçalama uygulamaların olağanüstü boyutlarda ve sistematik bir ritüel olarak karşımıza çıkmaktadır. Keros’taki parçalanma uygulamasının en çarpıcı özelliği, nesnelerin adaya getirilmeden önce başka yerlerde kasten kırılmış olmasıdır. Araştırmalar sonucunda, binlerce parça arasında birbirini tamamlayan parçaların yok denecek kadar az olması ve kırık yüzeylerdeki aşınma izlerinin birbirinden farklılık göstermesi, nesnelerin Keros’ta değil, başka bir lokasyonda parçalandığını göstermektedir (Nanoglou, 2024: 55-56). Orta ve Geç Hellas Dönemlerinde Kıta Yunanistan’daki Miken mezarlarında, ölü hediyesi olarak bırakılan silahlar üzerinde kasıtlı tahribat izlerine rastlanmaktadır. Pylos’taki mezarlarda A tipi kılıçların ortalarından ya

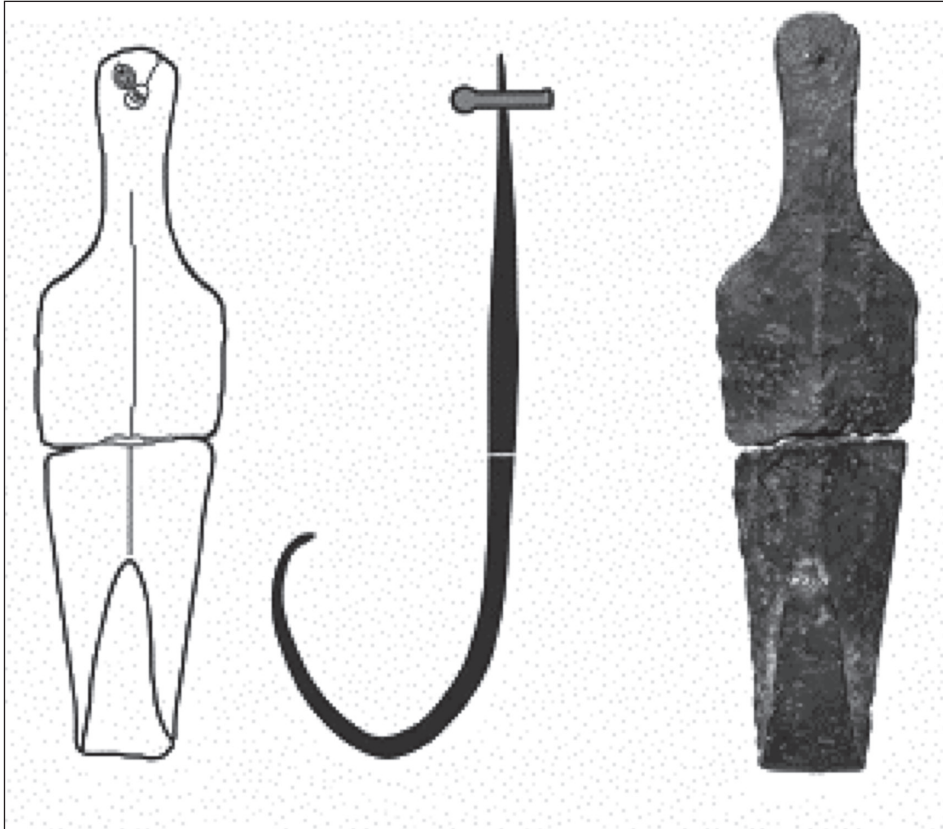
da sap kısımlarından kasten kırıldığı ve gövdeleri boyunca yarılarak mezarlara bırakıldığı görülmektedir (Harell, 2016: 151). Daha sonra Geç Hellas IIIA1'de Pylos-Routsi'deki Tholos 2 mezarında bulunan 11 kılıcın tamamının kasıtlı tahribata uğradığı görülmektedir; kılıçlar "S" şeklinde bükülmüş ya da orta damarları boyunca yarılmıştır (Harell, 2016: 146).

Kıbrıs'ta özellikle Erken ve Orta Tunç Çağları'nda işlevsizleştirme uygulamalarına rastlanmaktadır. Erken Tunç Çağı'nda Vounos (Şekil 3) ve Lapithos gibi mezarlıklarda erkek bireylere ait tunç mızrak uçları ile bıçak ve hançerlerin kasıtlı olarak tahrip edildiği yaygın bir işlevsizleştirme uygulaması tespit edilmiştir (Webb ve Frankel, 2015: 117). Burada silahların mezara konmadan önce uçlarından kasıtlı olarak 90 derece, "U" ya da "S" biçiminde kıvrıldığı, bazı örneklerde ise ikiye katlanarak büküldüğü görülmektedir (Webb ve Frankel, 2015: 123).

Avrupa kıtasında da bu uygulamanın izlerine rastlanmaktadır. Grinsell, bu geleneğin bilinen en eski

örneklerinden birinin Polonya'nın Lodz bölgesindeki Janislawice'de açığa çıkarılan ve MÖ 6000'lere tarihlenen bir mezar olduğunu belirtmektedir. Bir erkeğe ait bu mezarda ince işlenmiş çok sayıda mikrolit, kemik ve boynuz uçları ile diğer kemik aletler birlikte ele geçmiştir. Bu mezardaki alet ve silahların büyük bölümünün kasıtlı olarak kırıldığı bildirilmektedir (Grinsell, 1973: 112). Bu istisnai örnek dışında, söz konusu uygulamanın Avrupa'daki en erken örneklerinin Balkanlar ve Karpat Havzası'nda görüldüğü ileri sürülmektedir. Karadeniz kıyısındaki Varna ve Macaristan'daki Tiszapolgár-Basatanya gibi zengin Bakır Çağı nekropollerinde, ölümlere bırakılan mezar hediyelerinin (seramikler, figürinler, kemik aletler) önemli bir kısmının kasıtlı olarak kırık ya da eksik parçalar hâlinde gömüldüğü bilinmektedir (Chapman, 2000: 51). Ancak bu mezarlarda metal eşyaların ve silahların büyük çoğunluğu eksiksiz durumdadır ve üzerlerinde herhangi bir kasıtlı tahribat izine rastlanmamaktadır. Buna karşılık, Tunç Çağları öncesinde Balkan coğrafyasında gözlenen ritüel tahribat uygulamalarının

Şekil 3: Kıbrıs, Vounos Mezarlığı'nda Bulunan Ucu Kıvrılmış Kama

(Webb ve Frankel, 2024: Fig. 9.9 c)

büyük ölçüde çanak çömlekler ile kemikten yapılmış objeler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Avrupa’da metal eşyaların ve silahların mezarlara tahrip edildikten sonra yerleştirilmesine ilişkin uygulamaların ortaya çıkışı daha geç dönemlere tarihlenmektedir. Avrupa’nın kuzeybatısında, doğal metal kaynaklarından yoksun olan Aşağı Ren Havzası, ithal edilen ve son derece değerli prestij nesneleri olarak kabul edilen silahların mezarlarda kasıtlı olarak işlevsizleştirildiği elit merkezlere ev sahipliği yapmaktadır. Erken Demir Çağı’na tarihlenen Urnfield mezarlarında, bölgenin liderlerine ait büyük boyutlu demir kılıçlar ile tunç ya da demir baltaların ateşte bükülerek ve rulo hâline getirilerek küllerle birlikte mezara yerleştirildiği görülmektedir. David Fontijn, Tunç Çağı’nda silahların kırılmadan suya bırakılması geleneğine karşılık, Demir Çağı mezarlarında silahlara kasıtlı olarak hasar verilerek gömüldüğünü özellikle vurgular. Bu bağlamda Oss mezarından ele geçen demir Mindelheim tipi kılıcın basit biçimde kırılmadığını, aksine zarif bir şekilde sarmal bir forma sokularak büküldüğünü; Meerlo kılıcının ise bir paket gibi sıkıştırılarak gömüldüğünü belirtmektedir (Fontijn, 2002: 172, 202, 235). Bu gelenek İskandinavya’da Viking Çağı’nda da varlığını sürdürmüştür. Viking Çağı’nda Norveç ile İsveç’teki Birka ve Gotland’daki (Stora Ihre, Bjärs) mezarlıklarda, ölümlere ait kılıç ve mızrakların kremasyon ateşi

öncesinde ya da sonrasında kasıtlı olarak şiddetli darbelerle maruz bırakıldığı, namlularının katlandığı ve kalkan göbeklerinin ezildiği görülmektedir (Grinsell, 1961: 484–485). Ritüel tahribat, Erken Orta Çağ’da (MS 6.–8. yüzyıllar) Frenk/Merovenj toplumlarında ölüyle kurulan ilişkinin bir parçası olarak yeniden ortaya çıkmıştır. Fransa ve Avusturya’daki Merovenj mezarlıklarında sıkça görülen mezarların yeniden açılması uygulamasında, yaşayanların daha önce gömülmüş atalarına ait mezarlara girerek özellikle kılıç ve diğer silahları kırdıkları tespit edilmiştir. Kırılan bu silahların bir kısmı ölünün yanında bırakılırken, kesici bölümlerinden koparılan parçaların mezardan alındığı gözlemlenmektedir (Noterman, 2024: 72, 73). Bu uygulama, basit bir mezar soygunundan ziyade, kırılan kılıç parçaları aracılığıyla ölü ile yaşayan topluluk ya da yeni varisler arasında mülkiyet ve sembolik bir bağ kurma eylemi olarak yorumlanmaktadır (Noterman, 2024: 78–82).

Mezopotamya ve Suriye Bölgesi’ne ait arkeolojik verilerde söz konusu geleneğin varlığına işaret eden bulgulara genel olarak rastlanmamaktadır. Suriye Bölgesi’ndeki bilinen bir örnek Ras Shamra’daki LIV numaralı mezarda tespit edilmiştir (Şekil 4). Bu mezarda ele geçen Kıbrıs tipi bir hançerin, parçalanmış bir iskeletin sağ koluna bilezik gibi sarılmış durumda bulunduğu anlaşılmaktadır (Schaeffer, 1938:

Şekil 4: Ras Shamra’daki LIV Mezarında Bulunmuş, Bilezik Formu Verilmiş Hançer

(Schaeffer, 1938: 219, fig. 18, 23A, pl. XXII.I)

219, figs 18, 23A, pl. XXII.I). Orta Tunç Çağı'na tarihlenen bu mezarda çok sayıda Kıbrıs seramiği de ele geçmiştir. Mezarın, büyük olasılıkla yerel bir bireye değil, Kıbrıs kökenli bir kişiye ait olduğu düşünülmektedir (Webb ve Frankel, 2015: 123).

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma kapsamında değerlendirilen arkeolojik veriler, mezar bağlamlarında görülen işlevsizleştirme uygulamalarının tesadüfi hasarlar ya da doğal süreçlerle açıklanamayacağını göstermektedir. Nesnelerin işlevsizleştirilmesi, bu nesnelerin mezara yerleştirilmeden önce bilinçli bir müdahaleye uğratıldığını göstermektedir. Bu tür müdahaleler, nesnelerin yalnızca mezara bırakılmasını değil, işlevlerinin bilinçli biçimde ortadan kaldırılmasını da ifade etmektedir. Dolayısıyla söz konusu tahribat, rastlantısal bir hasar değil, mezar eşyalarının kullanım döngüsünün bilinçli biçimde sona erdirildiğini gösteren bir uygulama olarak değerlendirilmelidir.

Arkeolojik veriler, bu uygulamanın kökenlerinin Neolitik Dönem'e kadar uzandığını ve erken örneklerde daha çok seramik, taş ve kemik gibi malzemeler üzerinde görüldüğünü göstermektedir. Erken Tunç Çağı'ndan itibaren ise uygulamanın özellikle metal silahlar ve prestij eşyaları üzerinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Metalin eritilip yeniden kullanılabilen yüksek hammadde değerine sahip bir materyal olması, bu tür müdahaleleri daha anlamlı kılmaktadır. Çünkü bir metal nesne mezara bırakıldığında zaten dolaşımdan çıkmaktadır, ancak onun mezara yerleştirilmeden önce tavlansarak bükülmesi ya da kırılması, nesnenin yalnızca gömülmediğini, özellikle silahların bilinçli bir biçimde işlevsizleştirilerek gelecekteki olası kullanım ve yeniden dolaşım ihtimalinden de çıkarıldığını göstermektedir.

Arkeolojik bulgular, metal nesnelerin kasıtlı olarak işlevsizleştirilmesi uygulamasının Kafkasya, Anadolu, Ege ve Kıbrıs gibi bölgelerde Erken Tunç Çağı'ndan itibaren görüldüğünü göstermektedir. Buna karşılık Mezopotamya ve Suriye bölgelerinde benzer örnekler son derece sınırlıdır ve söz konusu müdahalenin bu bölgelerde ölü gömme geleneklerinin yaygın bir parçası olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Ras Shamra'daki LIV numaralı mezarda ele geçen ve ölü'nün koluna bilezik biçiminde sarılmış Kıbrıs tipi hançer istisnai bir örnek oluşturmaktadır. Hançerin

tipolojik olarak Kıbrıs kökenli olması ve mezarda çok sayıda Kıbrıs seramiğinin bulunması, bu gömünün yerel bir bireye değil Kıbrıs kökenli bir kişiye ait olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim silahların mezara yerleştirilmeden önce bükülmesi geleneği Tunç Çağı boyunca Kıbrıs'ta belgelenmiş bir uygulamadır. Bu nedenle Ras Shamra'daki örnek, Suriye bölgesinde yaygın bir ölü gömme geleneğini yansıtmak yerine, Kıbrıs kökenli bir bireyin gömüsüyle ilişkili olarak uygulanmış bir ritüel pratiğin varlığına işaret etmektedir.

Metal eşya ve silahlara yönelik bu sistematik tahribatın Erken Tunç Çağı'nda ortaya çıkması ve yaygınlaşması, dönemin maden ekonomisi ve tunç madenine atfedilen sosyo-ekonomik değerle yakından ilişkili görünmektedir. Seramik ya da kemiğin aksine metal, eritilip yeniden kullanılabilen ve hammadde değeri yüksek bir materyaldir. Nitekim, böylesine değerli bir malzemenin kaza sonucu değil, yüksek sıcaklıklarda tavlansarak bilinçli bir biçimde bükülmesi sıradan bir israf olarak değerlendirilemez. Bu tür tahribat, nesnenin dolaşımdan ve gelecekteki kullanım döngülerinden bilinçli olarak çıkarıldığını göstermektedir. Dolayısıyla Erken Tunç Çağı'nda silahlara zarar verme eylemi, metali dolaşımdan çekebilecek ekonomik güce sahip elitlerin ya da belirli toplumsal grupların statü ve inançlarını yansıtan bilinçli bir ideolojik pratik olarak yorumlanabilir.

Bu çerçevede mezarlarda görülen işlevsizleştirme uygulamaları yalnızca fiziksel bir tahribat olarak değerlendirilmemelidir. Nesne biyografisi yaklaşımının da gösterdiği üzere maddi kültür öğeleri üretim, kullanım ve dolaşım gibi aşamalardan oluşan bir yaşam sürecine sahiptir. Ölü gömme ritüelleri sırasında uygulanan bu müdahaleler ise nesnenin gündelik kullanım döngüsünün sona erdirilmesiyle ilişkilidir. Nesnelerin işlevsizleştirilmesi, onların yaşayanların dünyasındaki kullanımını sonlandırarak ölü gömme ritüelinin bir parçası hâline gelmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla söz konusu müdahaleler, nesnenin kullanım hayatının bilinçli biçimde sonlandırılması ve mezar içinde yeni bir anlam kazanmasıyla ilişkili bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilebilir.

Erken Tunç Çağı Anadolu mezarlıklarında belgelenen çok sayıdaki örnek ise bu uygulamanın bölgedeki ölü gömme geleneklerinin önemli bir parçası olduğunu göstermektedir. Alaca Höyük, Horoztepe ve

Resuloğlu gibi merkezlerde ele geçen bükülmüş silahlar, kırılmış kaplar ve ezilmiş metal eşyalar, mezar eşyalarının gömü ritüeli kapsamında kasıtlı olarak işlevsiz hâle getirildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum Anadolu’nun, Kafkasya ve Ege dünyasında görülen benzer uygulamalarla birlikte değerlendirildiğinde, metal nesnelere yönelik ritüel tahribatın Tunç Çağı’ndaki önemli merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak mezar eşyalarına yönelik kasıtlı tahribat, nesnelerin basit biçimde yok edilmesinden ziyade onların işlevinin bilinçli olarak ortadan kaldırılmasına dayanan bir uygulamadır. Bir silahın bükülmesi ya da bir kabın kırılması, nesneyi yaşayanların dünyasında kullanılabilecek bir eşya olmaktan çıkarak onu mezar bağlamının parçası hâline getirmektedir. Bu nedenle ritüel tahribat, ölü gömme gelenekleri içinde nesnelerin kullanım döngüsünün bilinçli biçimde sona erdirildiğini gösteren bir uygulama olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Aannestad, H. L. (2018). Charisma, violence and weapons: The broken swords of the Vikings. In *Charismatic objects: From Roman times to the Middle Ages*, 147–166. Oslo: Cappelen Damm.
- Åström, P. (1987). Intentional destruction of grave goods. In *Thanatos: Les coutumes funéraires en Égée à l’âge du bronze*, 213–218. Liège: Université de Liège.
- Barrett, C. E. (2007). Was dust their food and clay their bread? Grave goods, the Mesopotamian afterlife and the liminal role of Inana/Ishtar. *Journal of Ancient Near Eastern Religions*, 7(1), 7–65.
- Bedianashvili, G. & Robinson, A. (2022). *MMetal, ritual and destruction: Deliberately damaged metal artefacts from Bronze/Early Iron Age burial and hoards in Georgia*. Tbilisi: Shota Rustaveli National Scientific Foundation of Georgia.
- Bedianashvili, G. & Robinson, A. (2024). Intentional damage to metal artefacts in burials and hoards in the South Caucasus, 2000–550 BC. *Antiquity*, 98(398), 417–432. Cambridge University Press.
- Bertram, J. K. (2008). Ahlatlıbel, Etiyokuşu, Koçumbeli – Zur Neubewertung der Ankara-Gruppe. *TÜBA-AR*, 11, 73–84.
- Bilgen, N. A. (1992). Eskişehir Arkeoloji Müzesi’nde bulunan bir grup madeni eser. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1–2), 355–376.
- Bilgi, Ö. (2001). Orta Karadeniz Bölgesi protohistorik çağ maden sanatının kökeni ve gelişimi. *Belleten*, 65(242), 1–36.
- Boyd, M. J. (2024). Destruction and other material acts of transformation in Mycenaean funerary practice. In *Towards an archaeology of fragmentation in the Aegean Bronze Age*, 155–165 Louvain: Presses universitaires de Louvain.
- Brück, J. (2006). Fragmentation, personhood and the social construction of technology in Middle and Late Bronze Age Britain. *Cambridge Archaeological Journal*, 16(3), 297–315.
- Chapman, J. (2000). *Fragmentation in archaeology: People, places and broken objects in the prehistory of South Eastern Europe*. London: Routledge.
- Claeys, T., Dautais, L., Dubois, R., Regnier, K., Tsafou, E., Vendramin, D. (2024). Exploring fragmentation in Aegean Bronze Age archaeology: An introduction. In *Towards an archaeology of fragmentation in the Aegean Bronze Age*, 1–7 Louvain: Presses universitaires de Louvain.
- Çiftçi, Y. (2023). Erken Neolitik Çağ’da yapı kültü. *OANNES*, 5(2), 517–544.
- Dyer, L. (1894). Greek folklore: On the breaking of vessels as a funeral rite in modern Greece. *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 23, 28–41.
- Ekmen, H. (2012). Yeni veriler ışığında başlangıcından M.Ö. II. binin sonuna kadar Anadolu’da yakarak gömme (kremasyon) geleneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 23–49.
- Emre, K. (1979). Maşathöyük’te Eski Tunç Çağı. *Belleten*, XLIII(169), 1–40.
- Fontijn, D. (2002). *Sacrificial landscapes: Cultural biographies of persons, objects and ‘natural’ places in the Bronze Age of the southern Netherlands, c. 2300–600 BC*. Leiden: University of Leiden.
- Gaydarska, B. (2024). There is method in the madness: Or how to approach fragmentation in archaeology. In *Broken bodies, places and objects: New perspectives on fragmentation in archaeology*, 41–54 London, New York: Routledge.
- Grinsell, L. V. (1961). The breaking of objects as a funerary rite. *Folklore*, 72(3), 475–491.
- Grinsell, L. V. (1973). The breaking of objects as a funerary rite: Supplementary notes. *Folklore*, 84(2), 111–114.
- Hansen, S. (2021). Axes and metal deposits in the Caucasus from the 5th to the 2nd millennium BCE. In *The Caucasus: Bridge between the urban centres in Mesopotamia and the Pontic steppes in the 4th and 3rd millennium BC. The transfer of knowledge and technologies between East and West in the Bronze Age*, 31–85 Regensburg: Schriften des Archäologischen Museums Frankfurt am Main.

- Harell, K. (2016). The practice of funerary destruction in the Southwest Peloponnese. In *Staging death: Funerary performance, architecture and landscape in the Aegean*, 139–154 Berlin/Boston: De Gruyter.
- Hertel, E. L. (2023). *Breaking the dšr.t: Vessels, an ancient Egyptian fragmentation rite*. Oxford: Archaeopress.
- James, E. O. (1957). *Prehistoric religion*. London: Thames and Hudson.
- Knight, M. G. (2024). Selective fragmentation: Exploring the treatment of metalwork across time and space in Bronze Age Britain. In *Broken bodies, places and objects: New perspectives on fragmentation in archaeology*, 243–258 London, New York: Routledge.
- Korenevsky, S. N. (2021). The tradition of spoiling vessels: Origins according to the archaeological data of Ciscaucasia. *History, Archaeology and Ethnography of the Caucasus*, 17(4), 886–911.
- Koşay, H. Z. (1934). Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaletince yaptırılan Ahlatlıbel hafriyatı. *Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi*, 2, 3–100.
- Koşay, H. Z. (1938). *Türk Tarih Kurumu tarafından yürütülen Alaca Höyük hafriyatı 1936'daki çalışmalara ve keşiflere ait ilk rapor*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Louwen, A. (2024). Breaking and making the ancestors: Fragmentation as a key funerary practice in the creation of Urnfield graves. In *Broken bodies, places and objects: New perspectives on fragmentation in archaeology*, 41–54 London, New York: Routledge.
- Nanoglou, S. (2024). Situated intentions: Providing a framework for the destruction of objects in Aegean prehistory. In *Towards an archaeology of fragmentation in the Aegean Bronze Age*, 49–59 Louvain: Presses universitaires de Louvain.
- Noterman, A. A. (2024). Revisiting, selecting, breaking and removing: Incomplete and fragmented Merovingian reopened graves in Western Europe. In *Broken bodies, places and objects: New perspectives on fragmentation in archaeology*, 69–85 London, New York: Routledge.
- Ökse, T. (2017). Tatıka: Yukarı Dicle Havzasında bir ETÇ I-II mezarlığı ve ritüel yapılar. In *Anadolu, arkeoloji, zaman ve mekan*, 16–30 Ankara: Bilgin Kültür Sanat.
- Özgüç, T. (1948). *Ön Tarih'te Anadolu'da ölü gömme adetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgüç, T. (1978). *MMAşat Höyük kazıları ve çevresindeki araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgüç, T. ve Akok, M. (1958). *Horoztepe, Eski Tunç Devri mezarlığı ve iskan yeri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ramirez-Valiente, P. (2024). Fragments from Neolithic and Bronze Age Knossos: A discussion on contexts with evidence for the deliberate breakage of figurines and pottery. In *Towards an archaeology of fragmentation in the Aegean Bronze Age*, 125–141 Louvain: Presses universitaires de Louvain.
- Schaeffer, C. F. A. (1938). Les fouilles de Ras Shamra-Ugarit. Neuvième campagne (printemps 1937): Rapport sommaire. *Syria*, 19(3), 193–255.
- Sevinç, F. (2007). *Hititlerde ölümlere ve yeraltı tanrılarına sunulan kurbanlar*. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Tuna, N., Buluç, S., ve Tezcan, B., (2012). *ODTÜ Arkeoloji Müzesi*, TAÇDAM.
- Vavouranakis, G. & Bourbou, C. (2015). Breaking up the past: Patterns of fragmentation in Early and Middle Bronze Age tholos tomb contexts in Crete. In *Thravasma: Contextualising the intentional destruction of objects in the Bronze Age Aegean and Cyprus*, 167–196 Louvain: Presses universitaires de Louvain.
- Webb, J. M. & Frankel, D. (2015). Coincident biographies: Bent and broken blades in Bronze Age Cyprus. In *Thravasma: Contextualising the intentional destruction of objects in the Bronze Age Aegean and Cyprus*, 117–142 Louvain: Presses universitaires de Louvain.
- Worsaae, J.J.A. (1867). *Sur quelques trouvailles de l'âge du Bronze faites dans des tourbières*. Copenhagen: Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.
- Yıldırım, T. (2006). An Early Bronze Age cemetery at Resuloğlu: A preliminary report of the archaeological work carried out between years 2003–2005. *Anatolia Antiqua*, XIV, 1–14.
- Yıldırım, T. (2011). Resuloğlu kazısı ve Anadolu arkeolojisine katkıları. In *1. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, 11–28 Çorum: T.C. Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Yıldırım, T & İpek, Ö. (2010). 2008 yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı mezarlık kazısı. In *31. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 21–35 Ankara.
- Yılmaz, D. (2022). Erken Tunç Çağı'nda Orta Anadolu'da ölü gömme gelenekleri. In *MÖ III. binyılda Anadolu*, 395–436 İstanbul: Ege Yayınları.
- Zimmermann, T. (2010). Verbogen, zerschlagen, zerhackt - Spuren ekstatischer Inszenierungen in frühbronzezeitlichen Gräbern Anatoliens, IX, 367–384.